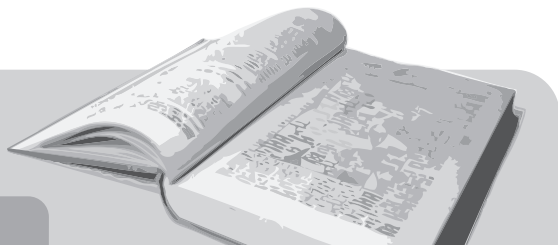

ביקורת ספר

<<< יונתן רובין

אז מה, לכל הרוחות, צריכים ילדינו לדעת על העבר?

ביקורת על הספר "היסטוריה משועבדת: ניתוח ביקורתי של תכניות לימודים וספרי לימוד בהיסטוריה כללית 1948-2006" מאת אריה קיזל (הוצאת מופ"ת, 2008)

המחבר מתמקד בגיוסו של החומר הנלמד לטובת סדר יום ערכי, אידיאולוגי ופוליטי של האליטות בחברה.

לפני כמה חודשים, יואב, אחי, ואחד מעורכי של "חברה", ביקש ממני לכתוב ביקורת על ספרו של קיזל. באותה עת הוא כבר לא חש בטוב, אך עדיין היה פעיל כהרגלו. הוא לא שכח להזכיר לי את התחייבותי לעשות כן גם בבית החולים. צחקתי ואמרתי לו שברגע שהוא יפסיק להעסיק אותי בבית החולים אתפנה לעסוק בכך. כמה ימים לאחר מכן הוא נפטר. הנה ניסיוני הצנוע לפרוע את חובי.

הספר הנדון עוסק בשאלה חשובה מאוד שנראה שאינה זוכה, על פי רוב, לדיון מעמיק: איזו השכלה היסטורית החברה הישראלית מקנה לבניה ולבנותיה בכתי הספר. באופן ספציפי, הספר עוסק בתכניות הלימודים ובספרי הלימוד בהיסטוריה כללית בין השנים 1948-2006. בעיקרו של דבר, המחבר מתמקד בגיוסו של החומר הנלמד לטובת סדר יום ערכי, אידיאולוגי ופוליטי של האליטות בחברה. מדבריו של קיזל עולה שאף שבחלק מהתחומים חל תהליך של מעבר לתיאור מאוזן וביקורתי יותר של תהליכים היסטוריים, הרי שתכניות הלימודים וספרי הלימוד בהיסטוריה עדיין מוטים בשל מניעים אידיאולוגיים. הוא כותב, למשל, ש"רבים מכותבי הספרים נוקטים גישה סטראוטיפית כלפי גרמניה, התואמת את הנרטיב הציוני" (ע' 174) ו"ספרי הלימוד נוטים לקטלג את היפנים כעם אלים השואף לקרבות ולהתפשטות טריטוריאלית. נטייה זו נובעת הן מהצורך להציג את היפנים

בצד כוחות הרשע... והן מתוך התנשאות שאפיינה את בני אירופה" (ע' 90). בהקשר של הדיון ביחס בין היסטוריה יהודית להיסטוריה כללית הוא קובע ש"כמו בעבר, גם היום שלטת הגישה המדגישה את הייחוד ואת הבידול של העם היהודי" (ע' 52) ובמקום אחר ש"הנרטיב הציוני-יהודי נותר במרכז הלימוד" (ע' 75).

איני מומחה בנושא שבו עסק קיזל ולכן לא אוכל לבקר את ממצאיו. מה שאנסה לעשות הוא להרהר בכמה שאלות מהותיות העולות מתוך הספר. בראש ובראשונה ניקרה בראשי, לאורך הקריאה ולאחריה, השאלה כיצד יש ללמד היסטוריה בתקופה המושפעת כל כך ממגמות הקשורות למושג 'פוסט מודרניות'. לענייננו מדובר קודם כל על רעיונות שלפיהם אף תיאור של העבר אינו 'שקוף', ולא ניתן להעניק תיאור

רוב ההיסטוריונים הפועלים היום יקבלו בחיך סלחני את הביטוי 'תמונה היסטורית אמיתית'. אמת שכזו אינה בנמצא לא רק בספרי לימוד אלא גם בין דפי המחקרים המעודכנים ביותר.

לא רק בספרי לימוד אלא גם בין דפי המחקרים המעודכנים ביותר. היסטוריונים יעדיפו לדבר על 'תמונת המחקר כפי שהיא היום', או על גישות, הצעות והשערות מקובלות יותר או פחות. הם גם יסכימו שהטקסטים שהם כותבים אינם מנותקים - ואף לא כדאי שהם

של העבר כפי ש'היה באמת'. לפי גישות אלה, כל תיאור היסטורי הוא נרטיב מלאכותי הנובע מעמדותיו של מחברו ושמטרתו האמיתית היא להשפיע על הקוראים. הטענות של קיזל קשורות באופן הדוק לכיווני מחשבה אלה: לדבריו, תכניות הלימוד וספרי הלימוד אינם חלונות

גם אם נלך בעקבות נטיותיו של קיזל, התוצאה לא תהיה הצגת 'האמת' לילדים, אלא הצגתו של נרטיב אחר, שיכול להיות מדויק או עשיר יותר אך לא בלעדי או סופי.

יהיו מנותקים - מעולמם, אך יציינו שהם ככל זאת חותרים להציג תמונה קרובה ככל יכולתם לאמת כפי שהיא עולה מהמקורות שלהם. זו הסיבה שיותר ויותר היסטוריונים חושפים מרכיבים מהרקע האישי שלהם עצמם, בעיקר בפרקי מבוא. התפיסה היא שמהלך כזה יסייע לקורא להתמודד טוב יותר עם המגמות שמתוכן הם כותבים.

הבעיה אינה מצטמצמת, אם כן, בכך שאליטה כותבת לילדיה את ההיסטוריה שלאורה היא רוצה לחנכם. למעשה, נראה שכל מי שכותב היסטוריה אינו חף ממגמה כזו או אחרת. במילים אחרות, גם אם נלך בעקבות נטיותיו של קיזל ונחליש את מקומו של הנרטיב היהודי-ציוני בתכניות הלימודים - ואיני מתנגד לכך כלל ועיקר - התוצאה לא תהיה הצגת 'האמת' לילדים, אלא הצגתו של נרטיב אחר, שיכול להיות מדויק או עשיר יותר אך לא בלעדי או סופי. השאלה היא, אם כן, איזה נרטיב, או נרטיבים, היינו רוצים להציג. כאן יש צורך באבחנה חשובה. לדעתי יש להבחין בין נרטיבים לגיטימיים לבין נרטיבים לא לגיטימיים. נרטיב לא לגיטימי הוא כזה הכולל סילופים, או, אם תרצו, ידיעות שברור שהן אינן מהימנות. ברור שעלינו להקפיד שלא יהיו סילופים ואי דיוקים

שקופים שבאמצעותם יוכלו ילדינו להתוודע לעבר, כי אם משקפיים צבעוניים ההופכים מבחר אידיאולוגי של אירועים ותהליכים לכלי להכוונה ערכית ופוליטית.

הבעיה כאן קשה מאוד, ואף קיזל עצמו מסתבך בה. מצד אחד הוא טוען ש'ראוי לתת מקום להבחנה בין עובדה לבין הפירוש ו'המשקפיים' שדרכם מסופר הסיפור ההיסטורי, ראוי לציין ולהדגיש כי המידע ההיסטורי איננו סופי ומוחלט" (ע' 176), ומצד שני, בדברי ביקורת על קטע מתוך ספר לימוד, הוא קובע ש"הוא נותר תלוש ומתבסס על מונחים העשויים להשאיר את הקורא הצעיר ללא הבנת המסר וללא ראיית התמונה ההיסטורית האמיתית" (ע' 116). בעוד שמהמשפט הראשון נראה שקיזל מודע לכך שבעיית הרלטיביזם והנרטיביות בהיסטוריה אינה מוגבלת רק לספרי הלימוד המגויסים, אלא מלווה את המחקר ההיסטורי באשר הוא, הרי שמהמשפט השני נראה שקיזל מאמין בקיומה של 'אמת' מוחלטת בהיסטוריה.

נדמה לי שרוב היסטוריונים הפועלים היום יקבלו בחיוב סלחני את הביטוי 'תמונה היסטורית אמיתית'. אמת שכזו אינה בנמצא

גם אם נדאג לדיוק רב ככל האפשר, עדיין תעמוד בעינה השאלה כיצד בוחרים מבין אין-ספור הידיעות שיש לנו אודות העבר את אלה שברצוננו שכל ילד וילדה יכירו, ואיזה אריג טווים מהן.

החברה הישראלית צריכה להחליט מה היא. למשל, האם היא מוכנה לבחון באופן ביקורתי גם את מעשיהם של אבותיה או מציגה אותם כדמויות מופת עשויות ללא חת.

את מצב המחקר המעודכן, שהוא, בסופו של דבר, גוף הידע הקרוב ביותר שיש לנו ל'אמת'. המצב הקיים, שבו סטודנטים מגלים בשנתם הראשונה באוניברסיטה שמה שלימדו אותם בבית הספר הפסיק להיות מקובל על ידי היסטוריונים מקצועיים כמה עשרות שנים קודם לכן, חייב להיפסק. שנית, מן הראוי שהנרטיב יהיה מייצג: בעוד שהיסטוריון מקצועי יכול להציג בפני קהל קוראיו (המקצועי על פי רוב) תיאור של אירוע שולי או יוצא דופן רק משום שהוא מעניין כשלעצמו, הרי שלא כדאי שכך ינהגו כותבי תכניות הלימודים. הסיבה לכך פשוטה: הקהל המקצועי קורא הרבה ולכן הוא יידע, בדרך כלל, להבחין בין מרכזי לבין שולי, בין טיפוסי לבין חריג. הקהל בבתי הספר שונה בתכלית: רוב התלמידים יקראו לכל היותר את ספרי הלימוד ולכן כדאי שמחבריהם ינסו, ככל הניתן, לדבוק בטיפוסי. שלישית, יש להימנע מהצגת תופעה שיש לה מקבילות, מבלי להזכירן. זה יוצר עיוות של ממש בתפיסת העבר. כזה הוא המקרה של השואה הארמנית שקיזל דן בו, בצדק, בפירוט. לסיום, חשוב שהתלמידים יידעו, כפי שקיזל טוען, שהחומר הנלמד כפוף למחלוקות ואינו קבוע וסופי. מצד שני, חשוב שהם יידעו – ולכך, כפי שצוין למעלה, צריכים לדאוג מחברי התכניות – שהתמונה המוצגת בפניהם היא תוצר של הרבה מחקר, חשיבה ודיון. צריך לעודד אותם להתמודד איתה ולבקרה, אך יש לדרוש מהם שביקורתם תהיה מבוססת אף היא על מחקר וחשיבה. כך נוכל, אני מקווה, לגדל דורות של תלמידים ביקורתיים, אך גם משכילים.

בספרי הלימוד ובתכניות הלימוד. אך גם אם נדאג לדיוק רב ככל האפשר, עדיין תעמוד בעיניה השאלה כיצד בוחרים מבין אינ-ספור הידיעות שיש לנו אודות העבר את אלה שברצוננו שכל ילד וילדה יכירו, ואיזה אריג טווים מהן. צריך להיות ברור שניתן, מבלי לשקר, לתאר את ההיסטוריה היהודית כרצף של עימותים עם הנצרות והאסלאם או כרצף של דיאלוג והפריה הדדית. היו הרי תופעות כאלה וגם כאלה, השאלה היא, כאמור, במה בוחרים להתמקד. ברקע של החלטות מסוג זה יעמדו בהכרח החלטות אידיאולוגיות. המלצותיו של קיזל, למשל, לשחרר את ההיסטוריה הכללית משעבודה (זה הביטוי שקיזל משתמש בו) להיסטוריה היהודית, או לצמצם את לימוד ההיסטוריה האירופית לטובת ההיסטוריה של אסיה, אפריקה ואמריקה הלטינית, הן אידיאולוגיות. אין בהקשר זה, כמו גם בהקשרים אחרים, דרך קיצור. החברה הישראלית צריכה להחליט מה היא. למשל, האם היא חברה המחנכת לערכים אוניברסליים או חברה הבנויה על מיתוס של פרטיקולריות; האם היא מתכחשת לקשר ההיסטורי שלה עם עולם האיסלאם או מתגאה בו; האם היא מוכנה לבחון באופן ביקורתי גם את מעשיהם של אבותיה או מציגה אותם כדמויות מופת עשויות ללא חת.

ובכל זאת, כמי שעוסק בהיסטוריה נדמה לי שניתן, מבלי להיכנס למישור הפוליטי ממש, להציע שלוש הצעות כלליות אודות הנרטיבים שכדאי להקנות בלימודי ההיסטוריה בבתי הספר. ראשית, צריך לנסות להקנות לתלמידים תמונה היסטורית המשקפת עד כמה שניתן

יונתן רובין הוא חקטורנט בחוג להיסטוריה באוניברסיטה העברית, ועוסק כמה שנים בהוראת הקורס 'מבוא לחשיבה היסטורית'

✉ yonigali@gmail.com

קצה הקרחון

הרצח במועדון הנוער ההומו-לסבי בתל-אביב זעזע את מרבית הציבור בארץ והביא אחריו שורה ארוכה של נאומים וגינתיים מפי חברי כנסת ושרים. גם שר החינוך, גדעון סער, היה בין המגנים. בעצרת המחאה שהתקיימה בכיכר רבין ביום שבת, 8.8, הכריז: "מערכת החינוך תעמיק את החינוך לקבלת האחר והשונה ולסובלנות. מערכת החינוך תקיים הכשרות ותיתן למחנכים ולמורים כלים להגיע ולהושיט יד לנערו ונערות רבים שסובלים ממצוקה נפשית לא בגלל חטא שחטאו, אלא רק בגלל מה שהם, או בגלל חשש מיחס חברתי באשר לזהותם."

אין ספק שדבריו של שר החינוך ראויים וטוב שנשמעו. עם זאת, ועל מנת למנוע את הרצח הבא, דרוש יותר מזה. בנוסף להכרזות וביקורי תנחומים דרושה עשייה בפועל, בצורה של חקיקה מעגנת זכויות ומפנה תקציבים. כאשר שר החינוך מודיע ש"מערכת החינוך תקיים הכשרות ותיתן למחנכים ולמורים כלים" יש לזכור שמשמעות הדברים היא תוספת תקציבית. בכך מצטרף המאבק למען זכויות הקהילה ההומו-לסבית לשורה של מאבקים לשיפור מעמדם וזכויותיהם של אוכלוסיות שונות בחברה הישראלית. מאבק זה, כמו שאר המאבקים, צריך לצאת מהגבולות שלו עצמו, להסתכל על התמונה הכוללת ולהיות שותף ביצירתו של קול אחיד הדרוש מהמדינה לקחת אחריות ולפעול למען רווחתם וזכויותיהם של כלל אזרחיה.